

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS

LIETUVOS
ISTORIJOS
METRAŠTIS
2010 metai

1

LI
LEIDYKLA

Vilnius 2011

LITHUANIAN INSTITUTE OF HISTORY

THE YEAR-BOOK
OF LITHUANIAN
HISTORY

2010

1

Vilnius 2011

LITAUISCHES INSTITUT FÜR GESCHICHTE

JAHRBUCH
FÜR LITAUISCHE
GESCHICHTE

2010

1

Vilnius 2011

UDK 947.45
Li 237

Žurnalo leidybą finansavo

LIETUVOS MOKSLO TARYBA

NACIONALINĖ LITUANISTIKOS PLĖTROS 2009–2015 METŲ PROGRAMA

Redakcinė kolegija:

Egidijus ALEKSANDRAVIČIUS
Vytauto Didžiojo universitetas

Alfonsas EIDINTAS
Vilniaus universitetas

Jan JURKIEWICZ
Adomo Mickevičiaus universitetas Poznanėje

Zigmantas KIAUPA (pirmininkas)
Lietuvos istorijos institutas

Česlovas LAURINAVIČIUS
Lietuvos istorijos institutas

Ingė LUKŠAITĖ
Lietuvos istorijos institutas

Bronius MAKAUSKAS
Lenkijos MA istorijos institutas

Jolita MULEVIČIŪTĖ
Kultūros, filosofijos ir meno institutas

Rimvydas PETRAUSKAS
Vilniaus universitetas

Edmundas RIMŠA
Lietuvos istorijos institutas

Jolita SARCEVIČIENĖ (sekretorė)
Lietuvos istorijos institutas

Vladas SIRUTAVIČIUS
Lietuvos istorijos institutas

Saulius SUŽIEDĖLIS
Milersvilio universitetas

Joachim TAUBER
Nordost-Institut Liuneburge

Šio žurnalo straipsnių pavadinimai ir santraukos cituojami duomenų bazėse:

Articles appearing in this journal are abstracted and indexed in:
HISTORICAL ABSTRACTS. AMERICA: HISTORY AND LIFE.
EBSCO Publishing

Recenzijos skelbiamos duomenų bazėje recensio.net
Reviews appearing in this journal are published in recensio.net

ISSN 0202-3342

© Lietuvos istorijos institutas, 2011
© Straipsnių autoriai, 2011

IN MEMORIAM

JULIUSZ BARDACH **(1914 11 03 – 2010 01 26)**

Profesorius Juliuszas Bardachas šį pasaulį paliko per patį viduržiemį. Sulaukęs 95-rių mirė Varšuvoje 2010 m. sausio 26 dieną. Kai ši liūdna žinia pasiekė Vilnių, pirmieji kolegų istorikų ištarti žodžiai buvo – pasibaigė istoriografijos epocha. Profesoriaus, mokslininko ir pedagogo karjera tęsėsi 75 metus. Mokslininko kelią J. Bardachas pradėjo Vilniuje 1935 m., būdamas dvidešimtmečiu Stepono Batoro universiteto antro kurso teisės specialybės studentu¹. Tačiau ne metų skaičius svarbiausias, o Profesoriaus palikti darbai bei išugdyti mokiniai, Lenkijos ir Lietuvos įvairių laikotarpių valstybės ir teisės istorijos tyrinėtojai.

Pokario metais J. Bardachas savo gyvenimą susiejo su Varšuvos universitetu, tačiau neapleido Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valstybės ir teisės istorijos tyrimų. Profesoriaus mokinys, Varšuvos universiteto profesorius Andrzejus B. Zakrzewskis, iš Mokytojo perėmęs dalykinį ir intelektualinį paveldą – LDK valstybės ir teisės studijų lauką, nurodo 120 ir daugiau šioje erdvėje paliktų J. Bardacho darbų. Greta intensyvaus didaktinio darbo, Profesorius nagrinėjo tiek gerai žinomas, bet aktualias, istorikų skirtingai vertinamas, tiek ir visiškai naujas problemas, idėmiai sekė pasirodančius Lietuvos istorikų darbus, juos recenzavo, buvo nuolatinis aktyvus Lenkijos mokslų akademijos organizuotos Lituanistinės komisijos renginių dalyvis.

Norint geriau suprasti, koks buvo Profesorius, Tyrinėtojas J. Bardachas, geriausia pasitelkti Jo paties žodžius, pasakytus sulaukus brandaus amžiaus, 1997 m. Lodzės

¹ Nekartosime J. Bardacho gyvenimo ir nuveiktų darbų aprašymo, tai Lietuvos istorijos metraštyje buvo padaryta pažymint Profesoriaus 90-ties metų sukaktį: Z. K i a u p a, Keli žodžiai iškiliausio Lietuvos istoriografo Juliuszo Bardacho devyniasdešimtmečio proga, *Lietuvos istorijos metraštis. 2004 metai*, 2, 2005, p. 227–230.

universitete daktaro *honoris causa* vardo suteikimo proga². Profesorius prisipažino, kad jam visą gyvenimą svarbiausioji paskata dirbti mokslo tiriamąjį darbą buvo nenumaldomas smalsumas, kuris priverčia įveikti įgimtą tingumą ir liepia imtis kontroversiškų ar iki tol netirtų temų. Aiškino, kad jam artimiausi yra tekstai, kuriuose reviduojami ankstesni nusistovėję požiūriai, o taip pat detalūs specialių problemų tyrimai, skirti siauram besidominčių ratui. Tai susiję su psichikos sandara, kurioje *homo ludens* iškyla virš *homo faber*, o pasitenkinimas dirbant pačiam įdomų darbą yra svarbiausias veiklos motyvas. Mano tyrimai, kalbėjo Profesorius, nukreipti į sritis, kurios artimos man nuo jaunystės, jas suformavo daugiakultūrė ir daugiatautė mano studijų miesto Vilniaus aplinka, LDK sostinės, sujungtos su Lenkijos Karalystės Karūna unijos saitais. Niekada negalėjau, o ir nenorėjau susitelkti ties viena pasirinkta problema. Moksle naudoju sėjomainą, kuri galbūt yra mažiau efektyvi, rezultatus matuojant spaudos lankais, tačiau yra ekologiškesnė. Ir prisipažinsiu – man taip dirbti patinka.

Tarp problemų, kurios jį labiausiai domino, Profesorius išskyrė Lenkijos–Lietuvos uniją. Gilindamasis į šią sudėtingą, kontroversiškai interpretuojamą dviejų valstybių istorijos problemą, J. Bardachas atliko spaudos lankais neišmatuojamą, didžiulės išliekamosios vertės darbą. Profesorius istorikų bendruomenę ne tik perspėjo apie priklausymo nuo stereotipų pavojų, bet ir parodė kelią, kuriuo eidami Lenkijos ir Lietuvos istorikai gali išsklaidyti unijų problemos tyrimus temdančius nesutarimus, įveikti lenkų ir lietuvių tautų istorinėse savimonėse įaugusius stereotipus, iškalbingais faktais pagrindė tezę, kaip svarbu tirti kintančią visuomenės istorinę savimonę ir jos poveikį interpretacijoms. Toks buvo prieš 50 metų paskelbtas J. Bardacho straipsnis „Krėva ir Liublinas. Lenkijos–Lietuvos unijos problemos“, kuris pagrįstai vadinamas unijų istoriografijos klasika³. Profesoriaus suformuluotos išvalgos, koregavusios daugelį ligotinių angažuotų 1386–1569 m. Lenkijos–Lietuvos unijos proceso interpretacijų, greta pasirodžiusių naujų istorikų tyrimų ir šiandien neprarado savo aktualumo.

Lenkijos–Lietuvos unijos problemos nagrinėjimą J. Bardachas pratęsė straipsnyje „Gegužės 3 d. Konstitucija ir 1791 m. Abiejų Tautų savitarpio garantijų įžadas“, pateikdamas moksliskai ir politiškai šiuolaikišką Abiejų Tautų Respublikos Ketverių metų seimo deklaruotų reformų sampratos įvertinimą, priminė 1791 m. spalio 20 d. „Abiejų Tautų savitarpio garantijų įžado“ svarbą reformų procese. Profesoriaus atliktas su 1791 m. Konstitucija susijusių įvykių išaiškinimas bei vertinimai tapo nauju metodologiniu pagrindu tolesnei problemos plėtotei, jos sampratos gilinimui.

² Paskaitos tekstas paskelbtas: Wykład doktora honoris causa Prof. dra Juliusza Bardacha „Unia polsko-litewska – jej treści i dziedzictwo, *Symbolae historico-iuridicae Lodzienses Iulio Bardach dedicatae*, Łódź, 1997, s. 17–26.

³ J. Bardach, Krewo i Lublin. Z problemów unii polsko-litewskiej, *Kwartalnik Historyczny*, r. LXXVI, z. 3, 1969, s. 583–619. Prapleštas straipsnio variantas: J. Bardach, Krewo i Lublin. Z problemów unii polsko-litewskiej, *Studia z ustroju i prawa Wielkiego Księstwa Litewskiego XIV–XVII w.*, Warszawa, 1970, s. 11–67.

Kita didelę išliekamąją vertę turinčių J. Bardacho mokslinių darbų, skirtų daugia-
tautei, daugiakultūrei LDK, dalis – valstybės ir teisės teorijos, praktikos bei istorijos
tyrimai. Didžiosios studijos ir jas papildantys straipsniai – skirti XVI a. Lietuvos Sta-
tutam, jų teisinei bei kultūrinei aplinkai, praktiniam pritaikymui bei Magdeburgo
teisei LDK miestuose. Daugybėje kitų publikacijų Profesorius realizavo savo pomėgi
detaliai narplioti specialias, kartais smulkias, bet istoriniam pažinimui labai svarbias
LDK teisės, valstybės administracijos funkcionavimo problemas. Tai liudija darbai,
skirti Lenkijos karaliaus ir Lietuvos didžiojo kunigaikščio Žygimanto I Senojo lietu-
viškosios raštinės veikalai, pasaulietiniam paprotinės rusėnų vedybų teisės pobūdžiui
XV–XVII a., teisiniu abipuso dovanojimo Lietuvoje XV ir XVI a. įvertinimui ir kiti
panašaus pobūdžio tyrimai. Visi jie – tikras LDK valstybės ir teisės istorijos tyrimų
lobynas, iš kurio daug metų semsis žinių ir mokysis darbo su teisės šaltiniais naujos
mokslininkų kartos.

Didelį poveikį Lenkijos, Lietuvos, Baltarusijos ir Ukrainos istoriografijū naujų
metodologinių prieigų ir koncepcijų formavimuisi turėjo J. Bardacho atlikti tyrimai,
skirti XIX a. – XX a. pirmos pusės buvusių Abiejų Tautų Respublikos žemėse besiformavusių
modernių visuomenių raidai⁴. Jis pirmasis išskyrė ir aptarė lenkų Istorinėje
Lietuvoje mentaliteto tyrinėjimų pagrindines kryptis, pateikė gana išsamią lenkų tautinės
sąmonės buvusios LDK žemėse raidos charakteristiką. Apibūdinęs lenko Istorinėje
Lietuvoje tipą, mokslininkas pažymėjo faktą, jog lenkai pagal savo kilmę buvo ne
kolonizatoriai, bet atstovavo vietiniam elementui – buvusiems lietuviams ir baltaru-
siams, o tiksliau, LDK sulenkėjusiai bajorijai, didikams. Jis atkreipė tyrinėtojų dėmesį
į tokių lenkų visuomenės komunikaciją su liaudiškais baltarusių ir lietuvių visuome-
nėmis bei jų tarpusavio ypatingą kultūrinę sąveiką. Profesorius vienas iš pirmųjų isto-
riografijoje konstatavo, kad lenko Istorinėje Lietuvoje tipas įvairiais požiūriais buvo
artimesnis lietuviams bei baltarusiams nei lenkams iš etninės Lenkijos. Kaip tik jis
pastebėjo lenkiškosios kultūros LDK savitumą, lyginant su Lenkijos Karalystėje besi-
plėtojusia lenkų kultūra. Ji buvo įvardyta kaip lenkų subkultūra, t. y. kultūra, patyrusi
vietinių gyventojų, liaudiškų baltarusių ir lietuvių, poveikį. Kaip vienas svarbiausių
lenkų Istorinėje Lietuvoje mentaliteto bruožų, pastebėtas J. Bardacho, buvo nurodytas
jų politinės (istorinės) sąmonės dvisluoksniškumas – *Gente lituanus, natione polonus*.
Jis Lietuvos lenkus arba lenkiškai kalbančius lietuvius palygino su Belgijos valonais,
jungiančiais prancūzų kalbą ir kultūrą su etninio atskirumo pajauta bei belgų valstybi-
niu patriotizmu.

Anot J. Bardacho, paralelė tarp Belgijos valonų ir Lietuvos lenkų praktikoje neiš-
kūnijo dėl to, kad Lietuvos lenkai rėmėsi pirmiausia šlėkta ir inteligentija, dažniausiai
šlėktiškos kilmės, o šie visuomenės sluoksniai nesudarė daugumos, tapatinusios save
su lenkiškumu.

⁴ Pagrindiniai tyrimai buvo paskelbti: J. B a r d a c h, *O dawnej i niedawnej Litwie*, Poznań, 1988.

Išanalizavęs įvairias tokios sąmonės raiškos formas, remdamasis konkrečiais individualiais ir grupiniais atvejais, J. Bardachas konstatavo, jog tokia situacija sukūrė įvairias netipines, klasifikacijai sunkiai pasiduodančias ir asmenų, ir visuomenės grupių visuomeninės sąmonės formas. Per šią prizmę jis yra išanalizavęs ne vieno žinomo Lenkijos, Lietuvos ir Baltarusijos kultūros ir politikos veikėjo biografijas. Tarp visuomeninių grupių kaip atskirą, specifinę yra išskyres krajovcų grupę⁵. Šiuo metu jo dėka turime jau platų istorikų ratą ne tik Lenkijoje, bet ir Lietuvoje, Baltarusijoje, kurie specialiai užsiima šios grupės tyrimais.

Po periodinius leidinius pasklidusios J. Bardacho Lietuvos istorijai skirtosios publikacijos buvo paskelbtos straipsnių rinkiniuose⁶. Šiuo metu redaguojama leidyklos „Aidai“ parengta išsami Profesoriaus darbų rinktinė lietuvių kalba.

J. Bardacho darbai buvo aukštai įvertinti amžininkų, kolegų ir valstybių vadovų. 1995 m. Lodzės universitetas, 1996 m. Varšuvos universitetas ir 1997 m. Vilniaus universitetas suteikė jam garbės daktaro titulą. Jis buvo apdovanotas Lenkijos Atgimimo ordino Didžiuoju kryžiumi, o 2006 m. – ordino Už nuopelnus Lietuvai Karininko kryžiumi. Tai rodo, kad J. Bardacho asmenyje susiliejo mokslininko ir visuomenės veikėjo gyvenimai. Jiems nutrūkus, skaudžiai pajutome visos Lietuvos istorijos tyrinėjimų epochos pabaigą.

Jūratė Kiaupienė
Rimantas Miknys

⁵Ten pat, p. 261–270.

⁶*Studia z ustroju i prawa Wielkiego Księstwa Litewskiego XIV–XVII w.; O dawnej i niedawnej Litwie.*

REGINA ŽEPKAITĖ
(1925 07 28 – 2010 04 28)

2010 m. balandžio 30 d. Alytaus miesto Daugų kapinėse buvo palaidota istorikė Regina Žepkaitė. Užrašas ant lentelės skelbė, kad velionė – profesorė, habilituota daktarė, gimusi 1925 m. liepos 28 d. Alytuje, mirusi 2010 m. balandžio 28 d. Varėnoje. Laidotuvėse dalyvavo būrelis Alytaus miesto šviesuolių, moksleiviai su savo mokytoja iš vietinės gimnazijos, kurios direktore kadaise buvo R. Žepkaitė, ir keli istorikai iš Vilniaus. Nacionalinis radijas bei televizija apie netektį nepranešė. Mat nuo 1996 m. R. Žepkaitė gyveno Varėnoje ir

sostinės viešojoje erdvėje nebesirodė.

Bet sovietmečiu ir ypač prasidedant atgimimui R. Žepkaitės pavardė skambėjo gana plačiai, kaip garsios istorikės bei aktyvios visuomenininkės. 1973 m. pasirodžiusi jos pirmoji knyga „Lietuva tarptautinės politikos labirintuose (1918–1922 m.)“¹ iš karto sulaukė dėmesio. Visų pirma knygos pavadinimas aniams laikams buvo gana neįprastas – be jokių sovietinių ideologinių klišių (neoficialiai jau tada vadintų keiksmožodžiais), tad nenuostabu, kad Lietuvoje ji buvo greitai išpirkta. Po kurio laiko pasirodžiusiose recenzijose – Jono Dobrovolsko Lietuvoje bei Aleksio Derugos su Petru Lossowskiu Lenkijoje¹ – knyga buvo įvertinta kaip naujas gaivus žodis apie Lietuvos istoriją. Mat priešingai tuometinei tradicijai vadinamoji buržuazinė Lietuvos valstybė buvo pateikta kaip siekiantis savarankiškumo tarptautinis subjektas, o ne tik kaip „antitarybinis imperializmo įrankis“. Retrospektyviai žiūrint, tai buvo ženklas, liudijęs lietuvių tarybinės inteligentijos pretenzijas keisti nusistovėjusius lojalumo sistemai rėmus. (R. Žepkaitė nuo 1959 m. priklausė Komunistų partijai, kurį laiką buvo Istorijos instituto partinės organizacijos sekretorė). Nenuostabu, kad į reformistines tendencijas

¹ *Lietuvos istorijos metraštis, 1974 m.*, 1976, p. 141–145; *Z dziejów stosunków polsko-radzieckich, 1975*, s. 409–414; *Studia z dziejów ZSSR i Europy Środkowej*, t. 10, 1974, s. 233.

atkreipė dėmesį ir sistemos apologetai – ypač Vilniaus universiteto Istorijos fakulteto profesorius Robertas Žiugžda, beje, persekiojęs R. Žepkaitę siekdamas ją „demaskuoti“ iki pat atgimimo laikų.

Gali kilti klausimas – kodėl būtent R. Žepkaitei buvo lemta atsidurti pirmose mokslinės minties proveržio ir ideologinių sankirtų eilėse. Visų pirma tikriausiai tai lėmė jos nepaprastas darbštumas, vidinė drausmė bei optimistinis požiūris į gyvenimą. Jai taip pat neabejotinai padėjo jos įgytas imlumai daugiakultūrei įvairovei – ji augo ne tik lietuvių, bei ir baltarusių, lenkų bei žydų aplinkoje, todėl mokėjo tų bendruomenių kalbas. Be to, vėliau pramoko vokiškai bei prancūziškai. O kalbų mokėjimas – viena iš pirminių sąlygų norint pradėti tirti tarptautinės politikos sritį. Verta turėti galvoje ir tą jos biografijos aplinkybę, kad kelias į akademinės sferas jai nebuvo tiesus nei lengvas. Baigusi studijas Vilniaus universitete, ji nepasinaudojo galimybe pasilikti Istorijos institute, bet grįžo į gimtąjį Alytų, kur dirbo nuo 1951 iki 1957 m. – pradžioje mokytoja, vėliau mokyklos direktore. Sunkumai, su kuriais jai neišvengiamai teko susidurti pokario laikų mokykloje, moraliai užgrūdino. Pagaliau, istoriškai žiūrint, turėjo reikšmės ir ta aplinkybė, kad R. Žepkaitė grįžo į Vilnių tuomet, kai stalinistinio režimo sistema jau iro, vyko vadinamasis atšilimas, ir minties laisvei prasivėrė tam tikra erdvė. Bet neabejotina, kad nuo asmeninio apsisprendimo priklausė tai, kaip tas naujas galimybes realizuoti.

Kita R. Žepkaitės monografija buvo skirta Lietuvos ir Lenkijos santykiams tarpukariu. Nepaisant duoklės, atiduotos viešu monografijos pavadinimu („Diplomatija imperializmo tarnyboje“) bei kitų, anot autorės, iškeltų „perkūnsargių“ (t. y. ideologinių klišių), autorė iš esmės tęsė savo koncepcijos vystymą, tik gerokai plačiau bei giliau. Šios monografijos pagrindu 1983 m. R. Žepkaitė gynė daktaro disertaciją, ir gynimas, vykęs prieš šv. Kalėdas, tapo, galima sakyti, tikra istorikų švente, kokia tik ji galėjo būti sovietmečiu. Salė, kurioje vyko gynimas, buvo sausakimša, joje vyravo palankumo prelegentei atmosfera, ir oponentas R. Žiugžda, nepaisant dėtų pastangų, nieko negalėjo padaryti.

Tuo tarpu Lietuvos tarybinių istorikų – tokių kaip R. Žepkaitė ir už jos stovėjusių sukeltas rezonansas plito. Jungtinėse Amerikos Valstijose profesorius Alfredas Erichas Sennas parašė recenziją antrajai R. Žepkaitės monografijai. Ta recenzija, keliaudama per vandenyną atgal, po kurio laiko pasiekė buvusį Lietuvos Respublikos paskutinį užsienio reikalų ministrą Juozą Urbšį, tuo metu po ilgų kalinimo bei tremties metų savo paskutines dienas leidusį Kaune. J. Urbšys, susipažinęs su A. E. Senno recenzija, o taip pat neabejotinai ir su pačia monografija, ėmėsi iniciatyvos susitikti su autore. Matyt, nusprendęs, kad su tokio tipo istorike galės adekvačiai susikalbėti. Ir apie 1986 m., nepaisant budrios KGB akies, kontaktai tarp J. Urbšio ir R. Žepkaitės užsimezgė. Tie kontaktai, beje, nebuvo vien atskiras – tegul ir pikantiškas – dviejų lietuvių iš skirtingų

politinių stovyklų susitikimo atvejais; jie liudijo užsimezgsių ryši tarp tarybinės ir neta-rybinės Lietuvos inteligentijos dėl bendro nacionalinio intereso. Po kelių malonių susitikimų J. Urbšys perdavė Lietuvos istorijos institutui savo atsiminimų rankraštį (juos į Vilnių pergabeno tuometinis R. Žepkaitės vadovaujamas doktorantas Vytautas Žalys). J. Urbšio atsiminimų kopijos ėmė skliti po Lietuvą – lyg tautą atgimti raginantis manifestas, kadangi juose buvo pateikta faktinė tiesa apie 1939–1940 m. įvykius Lietuvoje. J. Urbšio atsiminimai tapo vienu iš svarbiausių 1988 m. susikūrusio Lietuvos nacionalinio išsivaduojamojo judėjimo – Sąjūdžio – politinės programos pagrindimo šaltiniu. O J. Urbšio balsas per 1988 m. rugpjūčio 23 d. mitingą Vingio parke buvo bene stipriausias argumentas pasmerkiant Molotovo–Ribentropo paktus.

1988 m. vainikavo R. Žepkaitės mokslinę bei visuomeninę veiklą. Jos straipsnių bei interviu galima buvo rasti įvairiuose laikraščiuose bei žurnaluose, ji buvo dažnas svečias radijo bei televizijos studijose. Tais pačiais metais jai buvo paskirta Respublikinė premija (dabar prilygtų Nacionalinei). Neaišku tik, ar tą sprendimą nulėmė tuo metu pasireiškęs LKP ir Sąjūdžio polinkis į konsolidaciją bei bendradarbiavimą ar – priešingai, turėjo įtakos tuo pačiu metu jau ryškėjusios ir konfrontacijos tarp minimų politinių jėgų konjunktūra

Sąjūdžiui iškėlus Lietuvos, kaip nacionalinės valstybės, atkūrimo idėją ir norint tai idėjai suteikti teisinio apsisprendimo pagrindą, svarbu buvo pasiekti vienokią ar kitokią konsolidaciją su Lietuvos lenkų bendruomene, ties Vilniumi sudarius daugumą. Iš dalies tos intencijos skatinama R. Žepkaitė atgimimo metais parengė savo trečią reikšmingą monografiją, skirtą Vilniaus integravimo į Lietuvos Respubliką istorijai². Toji monografija sulaukė pozityvaus atsiliepimo Lenkijoje³, buvo išversta į lenkų kalbą ir spausdinta laikraštyje „Kurjer Wilenski“. Beje, R. Žepkaitė neapsiribojo vien akademiniais veikalais rašymu, bet aktyviai dalyvavo diskusijose siekiant normalizuoti santykius su lenkų bendruomene Lietuvoje bei su Lenkija. Yra pagrindo teigti, kad iš dalies jos pastangų dėka tai pavyko padaryti 1994 m., kai Lietuva su Lenkija pasirašė istorinę draugiškų santykių ir gero kaimyninio bendradarbiavimo sutartį.

Deja, Lietuvos valstybės atkūrimo bei pilietinio jos visuomenės konsolidavimo procesas nebuvo sklandus. Dėl stiprių geopolitinių vėjų tiek iš Rytų, tiek ir iš Vakarų pusės nuo 1990 m. Lietuvoje įsivyravo konfrontacijos bei politinio revanšo tendencijos. Konsolidacijos idėjos tapo nepopuliarios. Taip rengiantis skelbti nepriklausomybę į J. Urbšio patarimus jau nebuvo atsižvelgta. O po 1994 m. ir R. Žepkaitė pasijuto esanti neberekalinga. Kita vertus, reikia pripažinti, kad ji nebe visada suspėdavo

²R. Žepkaitė, *Vilniaus istorijos atkarpa 1939–1940 m.* Vilnius, 1990.

³*Zapiski Historyczne*, t. LIX, 1994, z. 4, s. 163–166.

sekti paskui sparčiai vykusias permainas. Nepastebėdavo, kad jos nušlifuoti „perkūnsargiai“, sovietmečiu tarnavę kaip apsauga, naujomis sąlygomis tapo anachronizmu. Šiaip ar taip, Lietuvos istorijos institutą ji paliko ne visai savo noru...

Bet pagrindinės savo savybės – nepalūžtančio optimizmo – R. Žepkaitė neprarado. Jis jai suteikė jėgų vaisingai dirbti persikėlus į Varėną. Čia ji parašė keletą studijų lokalinės istorijos temomis, rengė leidybai Edvardo Turausko, Leono Mitkewicziaus atsiminimus, dalyvavo kitoje visuomeninėje veikloje. Už tai ji sulaukė pelnytos vietinių bendruomenių padėkos bei pagarbos, varėniškiai ją apdovanojo savo specialiu prizu – Sidabrine bite, o alytiškiai planuoja jos vardu pavadinti vieną miesto gatvių.

Česlovas Laurinavičius